

ХРАМОБУДУВАННЯ ЯК ПОРЯТУНОК ВІД СТРАХУ

Юлія МЕДИНСЬКА

Copyright © 2002

Відродження духовності українського народу, масове повернення до релігійного світогляду, яке спостерігається в наші дні, супроводжується надзвичайною активністю у сфері храмобудування. Церкви, костели, хрести і каплички – це одна з ознак буремного сьогодення. У кожному місті (принаймні, західноукраїнському), на кожному вільному клаптикові землі, споруджується храм, розмір якого залежить від площі використаної місцини. Церкви виростають на бульварах, займають сквери, відвойовують галявини міських парків, непродумані архітектурні ансамблі звучать дисонансом стилів (як на перетині вулиці Коновальця та проспекту Бандери у Тернополі). Деякі споруди вражають величністю самого храму та службових (житлових, супровідних – ?) приміщень (як на бульварі Данила Галицького), інші туляться мало не у подвір'ях будинків – такі собі приватні місця зустрічі з Богом. Одним словом “церква під балконом”, аби не йти далеко. Подекуди замість храмів стоять тимчасові споруди, більше схожі на склади продовольства, аніж на вмістилища духу і духовності.

Загалом відчувається, що відновлена чи збудована церква 1991 року – як подія, явище, символ – є абсолютно відмінною для соціуму за своєю глибинною одухотвореною сутністю від церкви, збудованої у 2001 році. У зв'язку з вищесказаним постають питання: Чи дійсно людям

доконче необхідно мати церкву на відстані кількох десятків метрів від власного житла? Чому вони, як діти, прагнуть збудувати храм тут і тепер, незважаючи ні на що: ні на брак коштів, ані на наявність церкви по сусідству?

З відчуттям внутрішнього протесту дивишся на них і запитуєш себе: Невже знову виявляються симптоми небезпечної національної тенденції, котра полягає у заміні змісту формою? Ми так старанно і простацьки намагаємося виконати ритуал, так прагнемо прикрасити його віночками і шароварами, вшанувати максимумом плодів нашої праці – як то їжі, пиття, одягу, споруд, – що вже не маємо енергії для внутрішнього наповнення оболонки обряду духовним змістом. Що відбувається? Чому ми змушені варити, копати, будувати, шити, прясти, бігати і метушитися, а потім впасти знесиленими у самий відповідальний момент – коли треба зосередитися і зазирнути в себе, щоб знайти там найважливіше, святе, вічне?

У зв'язку з вищесказаним спадає на думку притча про Ісуса, записана у Євангелії від Св. Луки [1]. Одного разу Ісус зупинився в домі двох сестер. Марта клопоталася по господарству, щоб добре прийняти гостя, а Марія сіла біля Його ніг, щоб почути все, що Він скаже. Марта обурена поведінкою сестри, звертається до Ісуса зі словами: “Господи, чи байдуже Тобі, що на мене саму полишила служити сестра моя? Скажи їй, щоб мені помогла!”. Господь же промовив

їй у відповідь: “Марто, Марто, – турбуєшся і журишся ти про багато чого, а потрібне одне. Марія ж обрала найкращу частку, яка не відбереться від неї” (*Євангеліє від Св. Луки, 10:40, 10:41*).

К.Г. Юнг ще на початку ХХ століття звертає увагу психологів та філософів на проникнення східної філософії, вірувань, зрештою, установок у психологію європейця [6]. Очевидно, колективна душа Європи ще тоді відчула потребу стати більш споглядалною, призупинити шалений рух цивілізації та людини у ній, щоб звернутися до вічного і дійсно вартісного. Зіставляючи психоаналіз із східними духовними практиками (медитацією, йогою), вчений називає перший незграбними спробами початківця порівняно з майстерністю митця.

Ф. Ніцше з притаманною йому безжалісною відвертістю також звертає увагу на важливість бездіяльності або напівбездіяльності (“праздности или полупраздности”) для зосередження на релігійному житті. Він пише, що надмірна, шумлива, горда собою, самозакохана працелюбність виховує “невір’я”. Вона вбиває всілякі зачатки релігійності. Людина втрачає доступ до переживань подібного сенсу, величного змісту, в результаті чого просто не розуміє, для чого потрібна релігія [3].

Один із інструментів пізнання психолога – його власний внутрішній світ, увесь комплекс його суб’єктивних відчуттів, переживань, оцінок. Не боїмося назвати також у цьому переліку і фантазію як креативний та інтуїтивний феномен, який, власне, і прокладає шлях до нового, ще не відомого, втаємниченого, недосяжного. Суб’єктивність усунути неможливо, на неї можна лише зважати, а також експлуатувати її як цінний, хоч і специфічний ресурс. А тому, виявивши і дослідивши у собі цей верхній пласт внутрішнього протесту проти

кількості храмових споруд, приниження через гвалтування змісту формою, “заземлення” духовного шляхом тиражування, позбавлення його конкретності та унікальності, поширення несмаку нових архітектурних ансамблів, обурення з приводу величезних потоків коштів, спрямованих на створення мертвої культури, щонайперше – замість реальної благочинності – відкриваємо у собі цілком інше переживання. Його квінтесенцію відображає жагуче переконання, що все це разом узятє – *невротичний симптом*, котрий має прихований зміст і, головне, не переробну потребу відбуватися саме так, як є. За цими негативними емоціями джерелить інтуїтивне відчуття того, що у такий спосіб досягається певна рівновага, формується та підтримується колективне почуття безпеки. Колективна психіка, носіями якої є кожен із нас, не може створити чогось цілковито штучного, абсолютно непотрібного їй у даний момент. Вона живе за внутрішніми законами, серед яких – закон збереження рівноваги. Він стверджує, що кожна свідомо тенденція врівноважується несвідомо і саме так забезпечує нормальне функціонування певної соціальної цілісності.

Тому знову постають питання: Від чого ми так захищаємося? Від яких переживань відводиться наша енергія, для того щоб бути використаною на вираження, а не на пізнання змісту? Яким чином можна охарактеризувати динаміку колективної свідомості та несвідомого, наслідком якої є посилене будівництво культових споруд?

Великі храми – не дивина у світовій культурі. Кожен знає про грандіозні пам’ятки різних цивілізацій: єгипетські храми та піраміди (гробниці фараонів, котрі вважалися не людьми, а богами), вавілонські зіккурати, античні та середньовічні європейські храми, піраміди ацтеків. Це знаки-символи людської поваги до

божества, а точніше – благоговійного страху, віри і поклоніння. Це водночас місця, де бувають присутніми боги: вони приймають жертви (дари) від людей, освячують ритуальні предмети та їжу, беруть участь у містеріях. Там відбувається чудеса трансформації: мертво воскресає, вино перетворюється на кров, звичайні речі стають дарами, дари приймаються чи не приймаються. Це, крім того, місцина, де віруючий може відчутти присутність та нумінозний характер божества і божественного (за К.Г. Юнгом).

Сама структура обряду є дуже ригідною, почасти безжальною і нещадною, адже його протікання без несподіваних та непередбачуваних варіацій свідчить про добрий контакт з богами. Лише так, як робили це предки з роду-віку, можна умилювати богів, котрі, зі свого боку, будучи задоволеними, не посилають жодних знамень, попереджень, не виявляють незадоволення у формі порушення звичного порядку речей. Згідно із положеннями аналітичної психології, боги як проєкції колективного несвідомого так само стабільні та могутні, мов універсальні сили, котрі діють у колективній психіці. Народ, нагадуючи одну велику дитину, щороку в одноманітних формах звертається до своїх віртуальних божественних батьків із тривогою і страхом. Він знову і знову волає підтвердження того, що своїми вчинками не розгнівав богів, або щоб вони пробачили йому гріхи. Отож він намагається умилювати небесних верховників, завоювати їхню любов, а відтак – підтримку, милосердне ставлення, ощадливе виділення потрясінь та катастроф на свою долю. Обряди, без сумніву, структурують земний шлях людини, породжують низку позитивних відчуттів – визначеності, стабільності, захищеності, впевненості у майбутньому.

Як не мудруй, але факт залишається фактом: одна з глибинних мотивацій колективного ритуалу – екзистенційний страх і життєва тривога. Саме тому невротизована індивідуальна психіка з допомогою ритуальних дій зв'язує неусвідомлюваний, невідреагований афект. Щодо колективної психіки, то вона, будучи потенційно зрівноваженою системою, живе й іншими потребами, котрі виходять за межі виживання і, природно, страху. Це – креативні сили, лібідо як любов у найширшому розумінні цього слова, тенденції розширення, продукування, пізнання, виходу за власні горизонти. Тому можна припустити, що *симптом форсованого храмубудування (наш термін – Ю.М.)* корениться у сфері афектів, котрі є неприємними чи неможливими для гнітючих переживань, а тому витісненими. Хоча, з іншого боку, останні не обов'язково будуть усвідомлюватися для своєї творчої реалізації.

У пошуках матеріалів, що могли б прояснити для нас походження нововведеного симптому, довелося переглянути низку психологічних, полілогічних, політичних, соціологічних, філософських та культурних періодичних видань нашого часу. Саме у них зібрані наші знання про самих себе, своєрідна національна Я-концепція. Результати проведеного різними авторами аналізу невтішні: ми – віками пригноблена нація, тому в душі – раби. Достатньо вичерпно здається характеристика національного менталітету, здійснена Ю. Саєнком, котрий серед основних рис нашої рабської психології називає такі: страх, неповага та нелюбов до себе, пошук ворога, рабсько-плебейське зухвальство, страх перед свободою, одноманіття та безальтернативність [4]. А. Березін вважає феномен “малоросійства” центральною проблемою

українського державотворення [2]. В контексті проведеного дослідження важливою є фундаментальна здатність національного характеру, описана А. Фурманом, як історично зумовлена схильність українців реалізуватися у побутово-локальних, малих соціальних групах, і неспроможність нейтралізувати ментальний негатив у процесі державо- і суспільствотворення [5].

Лева частка досліджень українського сьогодення висвітлюється у досить гострому, іронічному тоні, ніби не про себе, нібито автори – сторонні люди, котрих це не стосується. За фасадом такого тону прихований сором за власну неповноцінність та недієздатність, тому що скинувши з себе провину за спотворену психіку (ми ж нічого не вирішували – це різні імперії, які трактували і використовували нас як сировинний придаток, мов культурно недорозвинутих дикунів, молодших братів, дешеву робочу силу і т. ін.), ми все рівно залишаємося з нею. Самим лише діагнозом, критикою та самобичуванням не вилікуватися. Тональність статей свідчить про прихований сором, але не вказує на приглушений страх. Складається враження, що сором – це те, що ще можна якось усвідомити без сторонньої допомоги і, як переживання, ближче знаходиться перед порогом нашої свідомості. Усвідомлення неспроможності та сорому має терапевтичний ефект, оскільки може звільнити емоції обурення власною недолугістю та надати бажаного прискорення нашій суспільній свідомості на шляху конструктивних змін. А страх – це те самоїдство, котре при самому усвідомленні приносить багато страждань. Ось чому переживання неусвідомленого страху характеризується деструктивністю, руйнівними тенденціями у житті соціуму і проявляється як тривога, розглянута у часі. Натомість переживання усві-

домленого страху жахає чимось гострим, болючим, таким, що ранить у найпотаємніше. Тому такий страх важко витримувати у часі, з ним негайно треба щось робити – рятуватися нападком чи втечею.

Автори-мислителі, також як носії колективної психіки з її архаїчними способами захисту, намагаються старовинним магічним способом заворожити, закласти свій страх, оскільки дуже чітко описують все те страшне, що сталося з нами. Вони не втомлюються виділяти все нові і нові риси, називати їх, аналізувати з різних сторін, класифікувати, знешкоджувати у такий штиб злих духів силою слова. “Якщо я знаю твоє ім’я, то я маю над тобою владу”, – так вважає архаїчна людина, котра животіє, а то й живе у кожному з нас.

Отже, сором майже на поверхні; він помножений на страх у глибині. Чого ми боїмося? А уявіть собі тварину, випешену людьми, яка вирвалася чи відпущена на волю, в дику природу. Як довго вона проживе? Українська нація нарешті має довгождану “свободу від”: від пут, залежності, меншовартості, самозневаги тощо, а тому невротично прагне осмислити, у чому ж полягає її “свобода для”: для національного відродження? для побудови громадянського, гуманного, ринкового чи духовного суспільства? Але в глибині душі, на рівні природного інстинкту, “нутром своїм”, котре не обдуриш, ми відчуємо, що чимось подібні на ту свійську тварину, котра звикла нічого не вирішувати, не турбуватися про день завтрашній, платити за це тяжкою працею і духовністю, але не обтяженою відповідальністю, тому тепер опинилася у лісі і вимушена самотужки приймати рішення.

Здається, слова Сартра стосовно того, що кожна людина приречена на свободу, стосуються українського соціуму загалом. Але чи готові ми до неї? Напевно, не зовсім, тому що нам

страшно, передусім без досвіду самостійного суспільного життя. І тому жадаємо будь-що поселити Бога у збудованій для нього церкві, найкраще – на своєму подвір'ї, щоб він був з нами, не залишив у страшний час випробувань. У тривозі і розгубленості намагаємося маніпулювати Богом: адже якщо ми збудували Божий дім, то Він повинен оселитися там! Він мусить бути з нами, біля нас, причому так близько, як це можливо! Звідси метушня, неспроможність спокійно відповісти собі на запитання: Що мені потрібно насправді: церква біля порогу чи щось абсолютно інше в душі? Чи віра залежатиме від того, де саме розташований храм? І взагалі, чи духовність народу залежить від кількості збудованих ним церков?

У спробі зрозуміти і прийняти те, що дратує і викликає протест варто інакше розставити акценти, тому що складається враження, що науковці і політики навмисне уникають відповіді на стрижневі питання, пов'язані з вербалізацією колективного страху: “Як ми будемо суспільно жити? Ми ж не вміємо! Нам страшно!”. Очевидно, що шлях духовного зростання пролягає не через заперечення та витіснення, а через ґрунтовне опрацювання проблем, конфліктів і страхів, котрі тільки за цих умов стають потужними джерелами творчого, здорового розвитку як окремої людини, так і цілого народу.

Що ж стосується зрівноважувальної складової мотивації посиленого храмубудування – творчої тенденції до відтворення та розширення, про яку йшлося вище, то вона, звичайно, не сприяє розумному обмеженню

активності, не вказує, що є красивим, а що потворним, що доцільним, а що надмірним. Це – інстинкт, котрий підтверджує факт: цінність творчості – у самому процесі творення, тому не так важливо, який результат, головне, щоб він був. А щоб оцінити з моральних чи естетичних позицій спосіб виходу культури за власний формат розиткового наповнення, треба працювати над зовсім іншими структурами – вихованням у нації смаку, естетики, колективної системи цінностей, одухотвореного світобачення.

Висвітлені напрямки духовної роботи тісно пов'язані між собою. Висловлю лишень упевненість, що опрацювання колективного страху, руйнування вигідних ритуалів, породжених несвідомими конфліктами, дасть змогу українському народові звільнити необхідні внутрішні ресурси та зосередитися на питаннях власного культурного розвитку і духовного вдосконалення.

1. Біблія, Євангеліє від св. Луки.

2. Березін А.М. Психологічні чинники формування національної самосвідомості // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 10. – С. 54–56.

3. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / / По ту сторону добра и зла. Казус Вагнер. Антихрист. Esse Homo: Пер. с нем. – Мн.: ООО «Попурри». – 1997. – С. 55–258.

4. Саєнко Ю. Тяжкий він, синдром советського раба / / Віче. – 2001. – № 10 – С. 116–131.

5. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

6. Юнг К.Г. Психологические типы: Пер. с нем. – СПб.: “Ювента”, М.: Издательская фирма “Прогресс-Универс”, 1995. – 716 с.

Надійшла до редакції 15.03.2002.